

JULES ROMAINS ALAPESZMÉI.

Írta: *Hankiss János.*

Az ismeretelméletnek van egy megkapó tétele : az, hogy csak tulajdon-ságokat lehet közvetlenül érzékelnünk, tárgyakat nem, — csak melléknveket, főneveket nem. Egy-egy íróat sem tapasztalhatunk közvetlenül ; a művészt nem foghatjuk föl a maga egészében : csak egy-egy kvalitás, egy-egy árnyalat árulja el jelenlétét s ha sok ilyen minőséget gyűjtöttünk róla, akkor keressük a «közös nevezőt», az egyszerűsítések lehetőségét, — a Főnevet e sok melléknévhez.

Vannak írók, akikre nézve az egyszerűsítés, a sematikus kép könnyen létrejön. Hamar csinálunk életjelenségeiből mozdulatlan, állandó formát, — különösen akkor, ha ő maga is más írók állandó formájának ügyeskedő örököse csak és ha arca csupán maszk, amit készen kapott. Minél hatalmasabb és élőbb a művész, annál nehezebb közhasználatra formákba önteni s megkívánni tőle, hogy azt a típust, amelyet a kritika állapított meg róla, engedelmesen betöltse.

Jules Romains azok közé tartozik, akik ellenszegülnek minden beskatulyázásnak, pedig van pontosan körvonalazott «elméletük» ; életszemléletük iskolát alapított s műveiket könnyű bizonyos szempontok alá rendezni. De mennyi minden van ezen túl ! Mennyi friss eredetiség és mennyi új életre kelt, értékes hagyomány ! Hogy ebből az eleven sokféleségből, vagy ebből a sokrétű életből izelítőt adjunk, elég egymás mellé állítani néhány festői adatot az életéből. Középfraanciaország vulkanikus, vad belsejéből származik és a *Cromedeyre-le-Vieil* c. verses drámában a Cévennes-ek népének ősi gyökerességét állítja például. Mindig is marad benne valami a föld emberének józanságából és makacsságából, rendes munkavégzéséből és erőteljes közösségérzéséből. A párizsi évek a barátság évei : négy cimora sétál naphosszat La Villette tapasztalásra oly hívogató negyedében, fantasztikusan külvárosi öltözetben, s magába issza a városnak mint összefüggő, élő egésznek közösségi lelkét. De ugyanaz a Romains, akitől a nyárspolgárok és a párizsi gettó lengyel menekültjei oly őszintén rémüldöznek, amikor pajtásaival elállja a külvárosi utcákat vagy a kávéházak terraszait, pompás eredményeket ér el az érettségén és az École Normale Supérieure versenyvizsgáján. Csak remekírókat olvas és közben jeles természettudós lesz : a retinán kívüli látásról ír számottevő tanulmányt. Lenyűgözik Jaurès szónoklatai, a háború alatt egy amerikai újságnak meg meri írni, hogy szerinte Európa ellentéte egy tragikus tévedés : Európa lelke egy s európai háborúnak nincs értelme. Mégse lesz sem üres pacifista, sem a pártok nyájembere : világos fejű, józan, sőt szinte derült szemlélője az emberi hívságoknak. Sohasem áll meg félúton : a szatirának ez a mestere mindig átcsillogtatja az emberszóláson lelke meleg liráját és a kibontakozás útjának napsugaras kigyózását. Barátaival elvonul az «Apátság» teremő magányába, ahol maguk látják el magukat és maguk nyomják könyveiket ; de azért senki sem érti jobban nálánál a közélet kaleidoszkópját és azt, hogy hogyan teremt valóságot az eszme.

Ennek a gazdag szellemnek minden megnyilvánulása könnyen tévedésbe ejtheti azt, aki nem szokott gazdagsághoz, aki szereti az egyszerű képleteket. Azt mondják: Jules Romains egész oeuvre-jét megoldja az ő felfogása a *csoport* társadalmi jelentőségéről, az «egylelkűség», az *unanimité* hite. Kamaszkorába nyúlik vissza barátsága a cimborákkal, akiknek később annyiszor emelt emléket. De a barátság nála nemcsak érzelem, amely előmlik rajtunk és boldogságot ad. A barátság, azaz néhány egyivású cimborra tökéletes egyetértése, egylelkű csoportba olvadása minden lehetőségnek, a legnagyobb hatalomnak forrása. Lám a *Les Copains* c. regény hősei három olyan országos csinyt tudnak elkövetni, amilyenre szervezett hatalmak se mernének gondolni. S nem az a lényeges Romains szerint, hogy mi az a tett, — minél nevetésesebb, annál fényesebben igazolja a tételt, — hanem az, hogy *minden* tett sikerül, ha a baráti csoport szívósan akarja.

Romains a csoportban szerves egységet lát, minden nagy közösség lényeges magvát. S tovább menve, egyre jobban kifejlődik az érzeke minden olyan szerves egység iránt, amely rövidebb-hosszabb időre irányítja az egyének életét. Egy bérházban, amelynek nem volt «delke», az fejleszt ki egyidőre közérzést, valódi életet, hogy meghal benne valaki (*Mort de Quelqu'un*); egy másik regénye a kisváros nagyvonalú fejlődését egy tréfás feliratra vezeti vissza, amely erjesztője lesz a városka öntudatának (*Le Bourg régénéré*). Minden eszme magában hordja a megvalósulás csiráját, ha tud maga körül «csoportot» teremteni.

A modern tragédia egyik legszerencsésebb kísérlete, a *L'Armée dans la Ville* is méltán írja nagybetűvel a Hadsereg s a Város nevét: itt két egylelkű közösség szerves élete ütközik össze, — két eszme kiteljesülése a valóságban.

Nálunk legnagyobb sikert aratott darabja, a *Diktátor* is azzal érteti meg a szocialista vezér látszólagos pálfordulását, hogy a menetrendkönyvből bűvös vezérkönyvét faragja a Rendnek, a Folytonosságnak. Mikor a diktátort régi elvbarátja keserű szemrehányásokkal illeti, az ezt a könyvet tartja elébe s megmagyarázza neki, hogy csak innen, a miniszterelnöki székéből lehet megérteni, mit jelent a vonatok szabatos és szabad futása az állam vérkeringésében. S egy pillanatra úgy érezzük, hogy a menetrend több mint szimbólum: lapjai közül árad szerte maga a Rend, az egészséges Élet.

Bonyolultabban mutatja meg az eszme hatását a valóság világára Romains remekműve, *Knock, vagy az orvostudomány diadala*. Nálunk nem volt sikere ennek a világszerte ismert komédiának, amely számos külföldi államban klasszikus olvasókönyvekbe került s amelynek rokonsága a legnagyobb Molière-rel közhelyévé vált a kritikának. Knock egy Amerikát járt fiatal orvos, bizonytalan diplomával és kétes erkölcsi felfogással. Egy vidéki doktortól megveszi a nagyon is gyöngye klientéláját. Az öreg doktornak nincs páciense, nincs tekintélye, nincs orvosi külalakja; receptek helyett háziszereket ír, nem ismeri a hókuszpókuszok gyógyító értékét és nem törődik azzal sem, hogy keres-e mellette a gyógyszerész. Knock pillanatok alatt megváltoztatja a helyzetet. A tanítónak kedvet csinál az egészségügyi vetített képes előadásokhoz, a gyógyszerésznek drága recepteket ír, a nagyvásár napján kidoboltatja, hogy ingyen rendelést tart s ez a rendelés úgy megszállítja hírért, mint ahogy beleveri az emberek fejébe, hogy úgyszólván mindenki beteg és mindenkinek érdeke az orvosi gondozás. Amikor egy év múlva elődje eljön a részletfizetésért, elámulva látja az orvosi szellemtől átítatott

városkát s bár blöffnek tartja Knock munkáját, mégsem tud ellenállni a fiatal doktorból kiáramló «orvosi szellemnek» s végül megvizsgáltatja magát vele...

Ha azt hinné valaki, hogy Knock semmi más, csak a sarlatán orvos keserű szatírája, nagyon tévedne. Knock nagyarányú szervezkedésében és az egész járásra kiterjedő, térképen is kizászlózott hódításaiban van valami nagyszabású, csaknem tiszteletet parancsoló hatalom. Igaza van-e Knocknak, amikor a nap egy-egy percében büszkén gondol arra, hogy most a járás minden házában villannak a lázmérők s ezer meg ezer ember ellenőrzi hőmérsékletét az ő láthatatlan karmesteri pálcájának egyetlen mozdulatára? Nem fontos. Az eszme — ebben az esetben az «orvosi gondolkozás» — diadala teljes az anyagi világban: az emberek pénzt és időt áldoznak arra, ami Parnalaid doktor idejében értéktelennek látszott...

Ezt a gondolatsort fűzi tovább a *Donogoo-Tonka*, ez a filmszerű regény, amelyből aztán a Théâtre Pigalle-ban, Rothschild színházában szindarab lesz. Itt megint feltűnnek Romaines kedvencei, a Cimborák, akiknek hajdani vezére, Bénin itt csak a második hegedűt játssza. A darab onnan indul el, ahonnan Romaines és a Cimborák ifjúsága, a La Villette negyedből, a poézis nélküli csatornától, ahol az egyik cimboráélete csaknem bevégeződik. Szerencsére barátja nyakoncsipi és elküldi meggyógyulni egy különös orvoshoz, aki arra kényszeríti, hogy egy gondviselészerű véletlent megragadva szentelje életét annak a valakinek, akivel ez a véletlen összehozza. A valaki Romaines régi céltáblája: az öreg Le Trouhadec professzor. (Mint Balzac vagy Proust, Romaines is szívesen látja viszont régi hőseit új meg új szerepekben.) Le Trouhadec bánata ez: most elérhetné legfőbb vágyát, az Akadémiába való beválasztatást, de ellenfelei kihasználják ellene, hogy Délamerikáról szóló nagy munkájában egy olyan várost is leírt, amely voltaképpen nincsen... Lamendin — ez a megtért öngyilkosjelölt neve — elhatározza, hogy megalapítja a várost. S szívós munkája nyomán meg is történik a «csoda»: a lehetetlen eszme valódi élet, egy igazi nagyváros, egy új «egylelkű» csoport forrása lesz. A darab végén Lamendin főkörmányzója egy új világnak. A tudományos tévedés szobrot kap a darabban: hiszen Amerika fölfedezése is a tudományos tévedésnek köszönhető, Donogoo megalapítása is. És a tudományos tévedés meg a tudományos igazság közt csak «időrendi különbség» van — mondja hősünk.

A szatíra és a líra itt is finom adagolásban keveredik össze. Ahhoz, hogy Donogoot meg lehessen alapítani, az emberi gyöngeségre épügy szükség lesz, mint az ember jótulajdonságaira. A professzor, a kéteshírű bankár, a városalapító bohémek megannyi alkalom Romaines-nek a friss és eredeti szatírára. De Lamendin kísérlete mögött mégis komoly törekvés rejtőzik, hiszen egy ember élete függ a sikertől, — aztán sok más ember élete is... És van valami fölemelő abban a tudatban, hogy az eszme és az akarat célt érnek, akármilyen a cél. És a gyarmatosítások mindig csúf első felvonásai után eljön egyszer az idő, amikor a sáros csörgóra misem emlékeztet a belőle nőtt egyszerű folyamból.

Talán máskor lesz alkalom arra, hogy az *Ódák és imák* eredeti költőjéről s a regényíróról adjunk itt legalább vázlatos képet. Most csak azt akartuk megmutatni, hogy Jules Romaines szociológiai elméletéből, az «unanimitizmus»-ból élet és költészet lett regényben és színpadon. Fantasztikum és realitás szilárd szövetsége ez a lehordott rongyaiból bontakozó, új színház javára.

Meghalt Korzika költője.

Akik az újjászülető latin kultúra hullámveréseit számontartják, feljegyzik, hogy Santu Casanova olasz költő elköltözött az élők sorából. Egy-mondatos rövid távirat adta hírül, hogy Korzika költője nincs többé. A költő neve nem futott világhírt és szűkebb hazáját, Korzikát kivéve, az olasz nyelvterületen is csak az irodalomhoz igazán érték tudtak róla, a különös és lelkes poétáról, aki önmagának hirnevét és munkáinak elterjedettségét szigetelte el azzal, hogy Korzika nyelvén, annak dialektusában írt. Korzikai nyelvjárásban, amely ugyan hasonlít az irodalmi nyelvvé emelt toszkánaihoz, mégis elűt tőle. A regionalizmus képviselője volt, amelyet a modernnek, köztük Fracchia kárhoztattak az olasz irodalomban, az ő regionalizmusa azonban leginkább érthető és megokolt, hiszen a politikai Olaszország határain túleső és idegen impérium alatt élő sziget olasz lelkét szólaltatta meg. A patrióta legyőzte benne a költőt. S milyen érdekes az ő hazafisága. Korzika urai felé «Italianissimo», nemzete felé — korzikai. «Corsica» című époszában, amelyet a sziget mondáiból szőtt egybe, szülőföldjét dicsőíti, a sziklás, titokzatos Korzikát. De nemcsak költő, ujságíró is. Lapot alapított, ennek is «Corsica» volt a címe. Azokért az eszmékért küzdött benne, amelyekért mint költő is hitvallást tett. Űgyszólván «szellemi mindenese» volt Korzikának élete fogytáig és különös, hogy éppen a «kontinensen» (így nevezi Olaszországot a Szardínia és Korzika lakossága) érte utól a halál. Bi-

zonyos vonatkozásban kapcsolatba hozzák működését Grazia Deleddával, aki Szardíniának volt a szerelmese, azonban Santu Casanova nem emelkedett Nobel-díjig és világhírig. Korzika szigete azonban mégis szeretettel őrzi meg annak a nevét, aki ősi hagyományait formálta nemesen örökéletűvé. *Mihály László.*

Sir Arthur Eddington : A természettudomány új útjai. Angolból fordította *Donhoffer* Szilárd. A fordítást átnézte *Zechmeister* László. Hat kép. Bpest. Franklin Társulat. 311 o.

Mindenesetre tiszteletre méltó vállalkozás volt a *New Pathways in Science* magyarul való kiadása. A fordítás jó s fordulatos, visszaadja szépen az eredeti szöveg értelmét. Eddington világhírve biztosíték arra, hogy komoly tudományt kapunk, a csillagászati és kozmológiai tudás mai eredményeinek könnyen érthető s tanulságos összefoglalását. Ilyesféle munkák mostanában elég nagy számban jelennek meg, főleg németül és angolul, de kevés tud Eddington tollával versenyre kelni. A tudományos kritika annak idején elismerte tárgyi szakszerűségét, de nem igen osztotta filozófiai alapelveit. Mert az új fizikáról tudni való, hogy erősen filozófiai hajlamú s képviselői közül sokan az exaktságtól ugyancsak távolálló teóriákba tévelyednek. Áll ez elsősorban az okság törvényére s a szabad akarat kérdésére, mert az új fizika ebben is állást szokott foglalni. Eddington a mérsékeltbb irányhoz tartozik, ezért könyve nem viszi a bölcséleti eltévelyedések ingoványaiába az olvasót.